

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ

Юридичний інститут «Інститут повітряного і космічного права» НАУ

У статті розглядаються актуальні питання розвитку космічної діяльності та визначена необхідність в даному контексті вирішення проблем правового характеру, зокрема охорони прав інтелектуальної власності.

Із вступом людства у III тисячоліття стає зрозумілим той факт, що космічна діяльність і передові технології будуть визначальними з точки зору науково-технічного та соціально-економічного прогресу, насамперед країн, що розвиваються.

Розгортання і подальший розвиток космічних досліджень є важливим прискорювачем соціального прогресу. Така оцінка освоєння космосу відображає фундаментальність космічної діяльності з точки зору реалізації людської сутності. У сучасних умовах загроза перенаселення планети поряд із загальносвітовою тенденцією до неупорядкованості структури виробництва та споживання є визначальними чинниками, що в недалекому майбутньому можуть призвести до негативних змін в екосистемі та значного дефіциту природних ресурсів. У свою чергу, постійне удосконалення космічного потенціалу та розширення міжнародного співробітництва у космічній сфері сприятимуть вирішенню таких проблем, а також створять умови для економічного та соціального прогресу людства в цілому.

У сучасних умовах стає очевидним той факт, що все менше країн світу спроможні самостійно реалізувати великі технологічно складні та фінансово обтяжливі проекти. На існування такої ситуації впливають багато чинників: чи то суто економічні та політичні, або ж обставини, пов'язані з наявним потенціалом природних та людських ресурсів. Тому на сьогодні процесу глобалізації світових економічних та культурних процесів не може собі дозволити ігнорувати жодна держава, що прагне до процвітання та високих стандартів життя своїх громадян.

У липні 1999 р. під час роботи Третьої конференції ООН з космосу учасники останньої дійшли згоди, що у XXI ст., зважаючи на зростання процесів комерціалізації та приватизації

космічної діяльності, особливо актуальними стануть питання захисту прав інтелектуальної власності (IPR) у даній сфері діяльності людини. Проте охорону IPR потрібно розглядати у взаємозв'язку з дією норм та принципів міжнародного права, зокрема однією з основоположних засад міжнародного космічного права - запобігання національному присвоєнню космічного простору.

У зв'язку з наведеним делегати вказаної конференції дійшли висновку, що у сучасних умовах нагальним завданням національних урядів країн-членів ООН є узгодження існуючих та вироблення нових міжнародних стандартів та законодавчих норм у сфері інтелектуальної власності, у тому числі з урахуванням участі у зазначених процесах приватного сектора економіки. Серед таких актуальних питань слід виокремити задоволення потреб у функціонуванні правил чи принципів застосування національного законодавства у космічному просторі, питання співвідношення права користування та права власності у процесах здійснення космічної діяльності, затвердження на міжнародному рівні істотних умов окремих договорів або ж вироблення типових угод щодо розпорядження правами інтелектуальної власності, пов'язаної з космічною діяльністю.

З розвитком наукоємних космічних технологій та у зв'язку з комерціалізацією вказаної галузі з'явилися нові та урізноманітнилися існуючі суб'єкти та об'єкти права інтелектуальної власності, виникли нові способи їх використання. Крім того, зросли й ризики несанкціонованих посягань на права та законні інтереси власників, у тому числі, пов'язаних з недостатньою урегульованістю нових правовідносин у сфері мирного використання та дослідження космічного простору. Усе це спонукає до необхідності забезпечувати охорону прав і законних інтересів

суб'єктів права інтелектуальної власності на всьому циклі існування майнових прав – від створення до реалізації. Зміна пріоритетів поступу освоєння космосу на користь залучення приватних інвестицій вплинула на потребу регулювання відповідних відносин інтелектуальної власності поновому. Поява приватної ініціативи у використанні космічного простору має позитивне значення та, на жаль, й негативні прояви: одночасно із зменшенням державного управління галузю слабшає контрольованість та прогнозованість розвитку даних правовідносин, зростає імовірність порушення прав суб'єктів інтелектуальної власності. Усе це сприяє глобалізації проблеми, і спричинило необхідність посилення охорони цих прав на міжнародному і національному рівнях.

Промислова та інтелектуальна власність вже понад 20 років є характерною ознакою дискусій на сесіях Комітету ООН з космосу та його Науково-технічного і Юридичного підкомітетів з приводу двох положень Договору про космос: «сприяння міжнародному співробітництву» в дослідженні та використанні космічного простору (преамбула, статті III, IX) та «використання... космічного простору в інтересах і на благо усіх країн» (преамбула, статті I, IX) [1, 89]. На думку представників багатьох делегацій, на цих форумах при обговоренні умов розширення взаємовигідного співробітництва в космосі намагання одночасного застосування зазначених принципів у відносинах держав на світовому космічному ринку призводить до того, що інтелектуальна власність (а саме заходи із захисту цієї власності) виступає засобом контролю за передаванням технологій, а також чинником монополізації космічних технологій окремими країнами світу.

Коли після багаторічних обговорень в рамках ООН було прийнято Декларацію про міжнародне співробітництво, в ній знову було зроблено наголос на ст. I Договору про космос, у доповнення до якої зазначалось: «Держави вільні визначати усі аспекти своєї участі в міжнародному співробітництві в дослідженні та використанні космічного простору на засадах рівноправності та взаємної згоди. Договірні умови таких спільних проектів мають бути справедливими та відповідати здоровому глузду, і вони повинні повністю узгоджуватися із законними правами та інтересами відповідних учасників, такими, наприклад, як права на інтелектуальну власність» [1, 140].

Таким чином, Декларація, повністю визнаю-

чи важливу роль інтелектуальної власності, в своїй основі є спробою сприяти міжнародній співпраці та полегшити обмін спеціальними знаннями і технологіями між державами.

Третя Конференція ООН з космосу, наголошуючи на тих нових аспектах, що їх несуть комерціалізація та приватизація космічної діяльності, серед інших виносить на порядок денний і проблему інтелектуальної власності. У підсумковому звіті, розділ II «Загальні відомості та рекомендації» світовий космічний форум проголошує: «Враховуючи значення належного доступу до космічної техніки та прикладних технологій, які можуть використовуватися в рамках програм сталого розвитку в країнах, що розвиваються, а також взаємну комерційну вигоду як для постачальників технологій, так і для її отримувачів і користувачів, державам-членам належить надати особливу увагу розвитку міжнародної співпраці в галузі передачі космічної технології та її побічних вигод. У зв'язку з цим особливе значення для стимулювання міжнародного співробітництва в галузі космічної техніки та побічних результатів набувають відповідні міжнародно-правові рамки та міжнародні угоди, які розроблюються органами та установами ООН і охоплюють такі питання, як права інтелектуальної власності, торговельні знаки, авторські права.

Практикум з космічного права, який проходив у рамках тієї ж конференції, реально оцінюючи стан досконалості міжнародного права, що регулює космічну діяльність доби комерціалізації, закликав продовжити вивчення багатьох аспектів сучасного права, «...зокрема, щодо прав інтелектуальної власності, у зв'язку з якими може знадобитись особливий режим для глобальної уніфікації на практиці» [2, 74].

На наш погляд, багатомісячний розвиток інтелектуальної власності, пов'язаний з її використанням виключно на Землі, не міг сприяти застосуванню відповідних норм у космосі. Патентне право є глибоко національним як за походженням, так і за сферою свого застосування, незважаючи на усі зусилля (і навіть деякі зрушення) в напрямі гармонізації національних законодавств у цій сфері. Водночас, можна зазначити, що інтелектуальна власність є одним з визначальних чинників співпраці держав у ході космічної діяльності на принципах міжнародного права. Висновок про взаємозв'язок міжнародного публічного права та міжнародного цивільного права (права інтелектуальної власності) випливає зі статей III та VIII Договору про космос: «Дер-

жави-учасниці договору здійснюють діяльність з дослідження та використання космічного простору... згідно з міжнародним правом...» та «Держава-учасниця договору, до реєстру якої занесений об'єкт, запущений у космічний простір, зберігає юрисдикцію і контроль над аким об'єктом... під час їх знаходження в космічному просторі або на небесному тілі...».

Після встановлення взаємозв'язку права інтелектуальної власності та космічного права доцільно обговорити два основні питання щодо ролі інтелектуальної власності: по-перше, проблему придатності до застосування національних і міжнародно-правових регуляторів інтелектуальної власності для умов діяльності в космічному просторі, по-друге, можливий негативний вплив інтелектуальної власності на відносини в рамках світового ринку космічних послуг і технологій (СРКПіТ) з огляду на перешкоди комерційному використанню цієї власності, особливо для країн, що розвиваються.

Першу проблему було детально вивчено в Європі, а звіт з остаточними підсумками проведеного Європейським космічним агентством дослідження оприлюднено у 1996 р. з такими основними висновками: якщо місце винаходу, як це зазначено в ст. 27 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), не має великого значення, то проблема захисту цієї власності постає «на повний зріст»: яким чином патенти можуть бути захищені в космічному просторі, враховуючи, що останній не підпадає під суверенітет (юрисдикцію) жодної з держав?

«Очевидне ускладнення застосування норм права інтелектуальної власності, пов'язане з тим, що космічний простір не є частиною території, на яку поширюється дія норм національного законодавства (принаймні, із самого початку). У звіті констатується, що жодна з держав Європи, крім Німеччини, не передбачила поширення норм права щодо інтелектуальної власності на космічні об'єкти (зареєстровані або не зареєстровані)» [4, 365].

Це ж саме стосується й законодавства з питань інтелектуальної власності більшості неєвропейських країн. Іншим шляхом пішли законодавці США, які в 1986 р. спеціальним законом дію раніше виключно територіального американського патентного та авторського права поширили й на космічні кораблі, зареєстровані в США. У 1990 р. США йдуть ще далі: Космічний Білл США в односторонньому порядку поширює національну територію, з метою застосу-

вання патентного права США, на космічні об'єкти «під юрисдикцією або контролем» США чи американських суб'єктів космічної діяльності. Положення зазначеного Закону США ґрунтуються на «флагманському принципі» стосовно кораблів, що здійснюють плавання у відкритому морі, або повітряних лайнерів – над міжна-родними водами. Цей «флагманський принцип» передбачає логічні обмеження при застосуванні норм відповідних галузей права (у тому числі й права інтелектуальної власності) [3, 24].

Взагалі доти, доки якась інша держава не проголосить відповідного поширення застосування норм її національного права, серйозних конфліктів (колізій), пов'язаних із застосуванням норм законодавства США, не передбачається. Однак зазначена правова нестабільність і супутня небезпека зіткнення із зустрічними правами третіх осіб, можуть заважати прогресу космічної діяльності в рамках СРКПіТ, оскільки безпосередньо пов'язані з додатковим фінансовим ризиком, який не може бути точно відображений в цифрах. Зазначена ситуація не сприяє залученню приватних інвестицій як з університетських джерел (ці інвестори віддають перевагу мінімальним ризикам), так і підприємницького капіталу (суб'єкти якого готові сприйняти більш високий ризик, але вимагають надання їм більш чіткої оцінки ризику). Оскільки найвірогідніше, що саме приватні інвестиції стануть основним стимулом подальшого розвитку комерційної космонавтики у ХХІ ст., ця правова нестабільність може розглядатись як значна перешкода для цивілізованих відносин на світовому космічному ринку.

Друга проблема полягає у визначені негативного впливу, що може завдавати інтелектуальна власність в процесі обміну технологіями, та у побоюваннях щодо монополізації космічних технологій окремими країнами, що не є, однак, особливим явищем для цієї (космічної) галузі, а при-таманне усім сферам винахідницької діяльності.

Комітет ООН з космосу (КВКП) з його компетенцією та мандатом ООН розроблювати і рекомендувати принципи космічної діяльності повинен у співпраці з Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ) запобігти зазначеній негативній ситуації шляхом створення інструменту застосування норм права інтелектуальної власності в ході космічної діяльності на міжнародному рівні, забезпечуючи, таким чином, координоване розв'язання проблеми. Так, один з

варіантів її вирішення можна передбачити в договірній формі, за якою отримані в ході космічної діяльності патенти, стануть доступні третім сторонам шляхом ліцензування на умовах, що відповідають вимогам справедливості та здорового глузду. Зазначені умови мають встановлюватися з урахуванням рівня економічного та наукового розвитку ліцензіата. КВКП міг би також в кооперації з ВОІВ вивчити існуючі та можливі політичні проблеми інтелектуальної власності, пов'язані з переданням та обміном космічних технологій.

Якщо не передбачити вжиття таких або подібних заходів, існує загроза, що окремі держави наслідуватимуть приклад США і прийматимуть національні закони щодо застосування норм національного права інтелектуальної власності стосовно космічних об'єктів, зареєстрованих на їх території.

Отже, можна констатувати, що сучасна система застосування норм права інтелектуальної власності в процесі здійснення космічної діяльності характеризується деякою невідповідністю, мінливістю і, нарешті, існуванням потенційних колізій на базі фундаментальних принципів національного права інтелектуальної вла-

сності та міжнародного права, що, зокрема, знайшло своє відображення в положеннях ст. 1 §1 Договору з космосу. Тому, на нашу думку, проблеми, що стосуються інтелектуальної власності та космічної діяльності, створюють унікальні можливості та водночас ставлять вимогу до Комітету ООН з космосу удосконалювати свою діяльність у напрямку стимулювання використання космічного простору в комерційних цілях, сприяння міжнародній співпраці, захисту приватних інвестицій. Інші складові права інтелектуальної власності, наприклад, авторське право, право на торгову марку, промисловий зразок, корисну модель тощо на сьогодні відіграють значно меншу роль у сфері космічної діяльності, у тому числі функціонування МКС. Тим не менш, треба констатувати, що з розвитком комерціалізації космічної діяльності зазначені питання ставатимуть актуальнішими. У сучасних умовах за рівнем ресурсного забезпечення, обсягами інвестицій питання охорони промислової власності у космосі незрівнянно важливіші, проте у недалекому майбутньому не виключено, що саме космічний простір може стати, наприклад, місцем створення літературних, художніх чи наукових творів.

Література

1. *Договір про принципи діяльності держав з дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла / Космічне право України. Зб. нац. і міжнар. правових актів / Упоряд.: І. П. Андрушко, О. В. Беглий; Відп. ред. Н. Р. Малишева та Ю. С. Шемшученко. Вид. 3-тє, перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 88-91.*
2. *Доклад Третьей Конференции Организации Объединенных Наций по исследованию и использованию космического пространства в мирных целях.*

Док. ООН A/CONF.184/6. – Нью Йорк: Изд-во ООН, 1999. – С. 74, 141.

3. *Новое в космическом праве: на пути к международному частному космическому праву / Сб. ст. – М.: ИГПАН, 1990. – С. 24.*

4. *Balsano A.-M. and Smith B. Intellectual Property and Space Activity: a New Role for Copuos? // Outlook on Space Law over the Next 30 Years. – The Hague: Kluwer Law International, 1997. – P. 363-372.*

В. М. Боричевский

Проблемы развития космической деятельности и интеллектуальная собственность.

В статье рассматриваются актуальные вопросы развития космической деятельности и обозначена необходимость в данном контексте решения проблем правового характера, в частности охраны прав интеллектуальной собственности.